

Πόλεμος

Το ζήτημα του πολέμου είναι ένα θέμα όπου η επιχειρηματολογία ότι η κυριαρχία του κράτους είναι περιορισμένη στην ‘εποχή της παγκοσμιοποίησης’ υποστηρίζεται από την πλειονότητα των μελετητών. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου υπήρξε ένα ιστορικό γεγονός που σηματοδότησε μια νέα εποχή στη διεθνή πολιτική. Η άποψη που προβλήθηκε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου (η οποία αφορά γενικότερα τη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο εποχή) είναι ότι υπάρχει μια αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των κρατών μεταξύ τους και ότι η δυνατότητά τους να αποφασίζουν την εμπλοκή τους σε εμπόλεμες συγκρούσεις είναι σημαντικά μειωμένη. Το μονοπώλιο της χρήσης βίας υπήρξε ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό των κρατών από τη συνθήκη της Βεσφαλίας και μετά που σηματοδοτούσε την απόλυτη άσκηση της κυριαρχίας τους· η δυνατότητα άσκησής του σήμερα, υποστηρίζεται, έχει περιοριστεί σημαντικά. Οι λόγοι που προβάλλονται είναι οι συνέπειες της τεχνολογικής προόδου στους εξοπλισμούς, η διάλυση της ΕΣΣΔ και ο τερματισμός της αντιπαράθεσης ανάμεσα στα δύο ‘μπλοκ’ και, κυρίως, η ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων⁹. Η γενικότερη αντίρρηση που μπορούμε να προβάλλουμε σε αυτό το σημείο είναι ότι τα κράτη ήταν πάντα εξαρτημένα το ένα από το άλλο και αυτό δεν τα έχει εμποδίσει να πολεμήσουν μεταξύ τους. Ακόμη και στη σύγχρονη εποχή της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης, τα κράτη χρησιμοποιούν τα στρατεύματά τους όταν το κρίνουν αναγκαίο. Θα αναπτύξω την επιχειρηματολογία αυτή σε αντιπαράθεση με αυτή των Hirst και Thompson (1999), η οποία εκφράζει και την ευρύτερη άποψη γι’ αυτό το ζήτημα¹⁰.

Η επιχειρηματολογία των Hirst και Thompson εστιάζει σε τρία σημεία. Πρώτον, υποστηρίζουν ότι «τα πυρηνικά όπλα έδιωξαν τον πόλεμο από τις διεθνείς σχέσεις, τουλάχιστον ανάμεσα στα ανεπτυγμένα κράτη» (1999: 264) ή τον κατέστησαν λιγότερο πιθανό. Αυτό γιατί η χρήση του πυρηνικού οπλοστασίου εγκυμονεί τον κίνδυνο της αμοιβαίας καταστροφής και, επομένως, καθίσταται αδύνατη ανάμεσα σε πυρηνικές δυνάμεις. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού έχει οδηγήσει σε συμφωνίες που δίνουν σε αρμόδιους οργανισμούς το δικαίωμα να επιθεωρούν και να ελέγχουν την ανάπτυξη του πυρηνι-

9. Δείτε γι’ αυτό το ζήτημα Castells 1997: 262-5, Hirst & Thompson 1999: 263-5, Beck 2000:134, και για μια πιο μετριοπαθή άποψη Halliday 2002, κεφάλαιο 4.

10. Επέλεξα να αναπτύξω την επιχειρηματολογία μου απαντώντας σε αυτή των Hirst και Thompson για τρεις λόγους. Πρώτον, γιατί σε όλα τα άλλα ζητήματα, εκτός του πολέμου, υποστηρίζουν τη συνεχιζόμενη ισχύ και σημασία των κρατών· δεύτερον, γιατί σε γενικές γραμμές το επιχειρημά τους είναι και μια σύνοψη των αντίστοιχων άλλων επιχειρημάτων· τρίτον, ακριβώς επειδή μέχρι τώρα έχω αποδεχτεί σε μεγάλο βαθμό τις απόψεις τους.

κού οπλοστασίου άλλων κρατών, με αποτέλεσμα την αποποίηση ενός σημαντικού ποσοστού της κυριαρχίας τους. Δεύτερον, αυτές οι συμφωνίες δεν εξασφαλίζουν την ειρήνη στον κόσμο: «μικρότερα κράτη θα συνεχίσουν να πολεμούν μεταξύ τους. Τα ανεπτυγμένα κράτη θα απειλούνται από την τρομοκρατία. Επαναστατικά κινήματα θα συνεχίσουν να εμφανίζονται από φτωχές περιοχές της περιφέρειας» (1999: 265). Εν τούτοις, τρίτον, τουλάχιστον τα ανεπτυγμένα κράτη έχουν χάσει τη νομιμοποίηση και την ικανότητα να κινητοποιήσουν προς ένα πόλεμο. «Το φιλελεύθερο κράτος, που αξίωνε την ειρηνική συνύπαρξη με τους γείτονες... μπορούσε να αντλήσει νομιμοποίηση [για στρατιωτική δράση] αν του επιτίθεντο, εγείροντας ένα βαθμό δέσμευσης στους πολίτες... Αυτές οι νομιμοποιήσεις/δεσμεύσεις έχουν αρθεί, και μαζί τους μια ολόκληρη σειρά προβλέψεων 'εθνικών' αναγκών που δικαιολογούνταν από την πιθανή συγκυρία του πολέμου: 'εθνικές' βιομηχανίες, υγεία και πρόνοια που θα εξασφάλιζε την 'εθνική αποτελεσματικότητα', και κοινωνική αλληλεγγύη που συνενώνει φτωχούς και πλούσιους σε ένα κοινό αγώνα»· «οι κυβερνήσεις είναι απίθανο να έχουν την ευκαιρία να επιστρατεύσουν τις ζωές και περιουσίες των πολιτών τους για πόλεμο. Δε θα έχουν πια τη δυνατότητα να κινητοποιήσουν τις κοινωνίες τους... Χωρίς πόλεμο, χωρίς εχθρούς, το κράτος γίνεται λιγότερο σημαντικό για τον πολίτη» (1999: 265).

Είναι αλήθεια ότι η χρήση των πυρηνικών από δύο ή περισσότερες πυρηνικές δυνάμεις μπορεί να προκαλέσει την αμοιβαία καταστροφή τους. Είναι επίσης αλήθεια ότι, όπως υποστηρίζουν οι Hirst και Thompson, χωρίς εχθρούς τα κράτη χάνουν αρκετή από τη συνοχή τους (για λόγους που εξηγήσαμε στο κεφάλαιο 2). Δυστυχώς, όμως, ο πόλεμος δεν αποτελεί τη βασικότερη προϋπόθεση για την ύπαρξη εχθρών: η απειλή του αρκεί¹¹. Είναι χαρακτηριστικό ότι, παρόλο που οι ΗΠΑ δεν πολέμησαν με τη Σοβιετική Ένωση κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η τελευταία υπήρξε ο μεγαλύτερος εχθρός και 'πρόσφερε' νομιμοποίηση για μια σειρά 'εθνικών' πολιτικών. Επίσης, η κατάρρευση της ΕΣΣΔ δε στέρησε τον Εχθρό από τις ΗΠΑ: η τρομοκρατία, ή ακόμη και η αναδυόμενη δύναμη της Κίνας (αρχικά), αντικατέστησαν χωρίς προβλήματα την κομμουνιστική απειλή και, ως νέοι εχθροί, δικαιολόγησαν πολλές 'εθνικές' επιλογές και πολιτικές (π.χ. την 'εθνική' αναγκαιότητα της 'Αντιπυραυλικής Ομπρέλας' ή τον περιορισμό των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων μέσα από τη θέσπιση του 'Patriotic Act'). Ο εχθρός μπορεί να είναι είτε πραγματικός είτε φανταστικός και κατασκευασμένος (πάντα με στοιχεία αληθοφανή): σε κάθε περίπτωση είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικός όταν γίνεται η επίκληση και εκμετάλλευσή του.

11. Η απειλή του εδώ νοείται κυρίως ως απειλή που συντηρείται φραστικά μέσα στο ίδιο το κράτος, και όχι ως απειλή από ένα κράτος προς ένα άλλο.

Στη συνέχεια θα μπορούσαμε να πούμε πως η άποψη ότι τα ανεπτυγμένα κράτη έχουν χάσει τη νομιμοποίηση και την ικανότητα να κινητοποιήσουν τους πολίτες τους σε πόλεμο είναι ένα είδος αυταπάτης ή στρουθοκαμηλισμού. Πληθώρα εμπειρικών στοιχείων δείχνουν ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα τα πιο ανεπτυγμένα και φιλελεύθερα κράτη της Δύσης έχουν εμπλακεί ενεργά σε αρκετούς πολέμους και εχθροπραξίες, που μάλιστα έχουν λάβει χώρα μακριά από τα σύνορά τους και χωρίς να έχει προηγηθεί ουσιαστική απειλή ή επίθεση εναντίον τους (από αμερικανικές, βρετανικές ή νατοϊκές δυνάμεις στη Νικαράγουα, στα νησιά Φόκλαντς, στο Ιράκ, στο Κόσοβο κλπ.). Παρ' όλα αυτά, και οδηγήθηκαν σε πόλεμο, και κέρδισαν την απαραίτητη νομιμοποίηση και την υποστήριξη αρκετών πολιτών για τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις. Η τελευταία επίθεση στο Ιράκ την άνοιξη του 2003 είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική: Μερικές από τις πιο ανεπτυγμένες και φιλελεύθερες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες της Δύσης, και ταυτόχρονα οι θιασώτες και υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης, επιτέθηκαν σε μια χώρα, μερικές με την –μερική– υποστήριξη των πολιτών (ΗΠΑ, Βρετανία) και άλλες χωρίς αυτήν (Ισπανία, Ιταλία), χωρίς να διατρέχουν τον παραμικρό κίνδυνο (δηλαδή χωρίς να είναι σε άμυνα) και βασιζόμενες σε ένα κινδυνολογικό επιχείρημα (της ύπαρξης όπλων μαζικής καταστροφής) που, όταν εκ των υστέρων κατέρρευσε, δεν προκάλεσε ούτε την ανάγκη δικαιολόγησης από τους ηγέτες που το επικαλέστηκαν ούτε και την πολιτική κρίση που θα αναμενόταν αν η άποψη των Hirst και Thompson αντικατόπτριζε τη σημερινή πραγματικότητα. Είναι φανερό ότι η ιδεολογική χρήση κατασκευασμένων απειλών λειτουργεί εξίσου αποτελεσματικά στα σύγχρονα ανεπτυγμένα κράτη με την πραγματική ύπαρξη κινδύνου που θα τις έφερε στη θέση άμυνας που αναφέρουν οι Hirst και Thompson. Η θεωρία του Billig και του 'κοινότοπου εθνικισμού' μπορεί να αποδειχτεί χρήσιμο (συμπληρωματικό) ερμηνευτικό εργαλείο σε αυτές τις περιπτώσεις.

Το τρίτο επιχείρημα των Hirst και Thompson ότι μικρότερες χώρες της περιφέρειας εμπλέκονται ακόμη σε εμπόλεμες συγκρούσεις, παρουσιάζει δύο προβλήματα. Το ένα είναι ότι, ενώ είναι αληθές, είναι ανακριβές στο βαθμό που αποδίδει τον πόλεμο μόνο σε αυτές και αποσιωπά ότι και οι ανεπτυγμένες χώρες εμπλέκονται σε πολέμους, και μάλιστα επιθετικά. Το γεγονός ότι οι εχθροπραξίες έχουν μεταφερθεί εκτός των συνόρων τους δε θα έπρεπε να αποκρύβει την ενεργό συμμετοχή τους –αν όχι και την ευθύνη τους– σε αυτές. Το άλλο πρόβλημα είναι ότι η παραπλανητική άποψη πως ο αναπτυγμένος κόσμος είναι ειρηνικός σε αντίθεση με τον υπόλοιπο είναι χαρακτηριστική της διαδικασίας της μετάθεσης: τοποθετεί τις εχθροπραξίες 'εκεί', στην περιφέρεια (συμβολική ή πραγματική), και απομακρύνει 'εμάς' από 'αυτούς' και τις 'πράξεις τους'. Επίσης, δικαιολογεί την ανάληψη στρατιωτικής δράσης από τα ανεπτυγ-

μένα κράτη, αφενός μέσω της προσεκτικής επιλογής ορολογίας (η λέξη ‘πόλεμος’ δεν αναφέρεται, όταν δυτικές χώρες αναλαμβάνουν δράση, έναντι των φράσεων ‘επιχειρήσεις’, ‘ανθρωπιστικές επεμβάσεις’ κλπ.)¹², και αφετέρου μέσω του επιχειρήματος ότι οι προοδευτικές, ανεπτυγμένες, δημοκρατικές δυνάμεις –που είμαστε ‘εμείς’– αναγκάζομαστε να υπερασπιστούμε τις αξίες που ‘αυτοί’ –οι αυταρχικοί, τρομοκράτες, υπανάπτυκτοι της βάρβαρης περιφέρειας– απειλούν. Η ρητορική αυτή, που δε συναντάμε βέβαια στους Hirst και Thompson και ούτε τους την αποδίδουμε, αλλά συχνά συνοδεύει τις σχετικές απόψεις στην καθημερινή και πολιτική ρητορική, θυμίζει την κλασική μανιχαϊστική διάκριση ανάμεσα σε ‘Καλό’ και ‘Κακό’, που είναι η χαρακτηριστικότερη περίπτωση προβολής (των δικών μας συναισθημάτων και επιδιώξεων) και δικαιολόγησης (αυτών). Θα κλείσω με ένα παράδειγμα: στις ‘ανθρωπιστικές επεμβάσεις’ της δεκαετίας του ’90 ο ηγέτης της αντίπαλης χώρας θεωρούνταν ταυτόσημος με τον Χίτλερ –που είναι το σύμβολο του ‘Κακού’ στον 20ό αιώνα. Όμως, αυτό που φαίνεται να ξεχνούν οι εμπνευστές της προπαγανδιστικής αυτής ρητορικής είναι το γεγονός ότι το ‘φαινόμενο Χίτλερ’ βασίστηκε ακριβώς σε αυτήν τη λογική: ότι δηλαδή υπάρχει ένα ξεκάθαρο ‘Καλό’ και ‘Κακό’ και, ταυτοχρόνως, ότι ‘εμείς’ γνωρίζουμε ποιο είναι το Καλό και νομιμοποιούμε να χρησιμοποιήσουμε *κάθε μέσο* για την επίτευξή του.

Κλείνοντας να πούμε ότι παρόλο που οι υπάρχουσες πυρηνικές δυνάμεις έχουν συμφωνήσει στον περιορισμό των οπλοστασίων τους, υπάρχουν αρκετές χώρες σήμερα που έχουν ή προσδοκούν να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα, όπως το Ισραήλ, η Ινδία, το Πακιστάν, η Βόρεια Κορέα κλπ. Επιπλέον, η κατοχή των πυρηνικών συνήθως εξασφαλίζει ‘συμμαχίες’ (με την έννοια των συμφωνιών για να επιτευχθεί η αμοιβαία καταστροφή), αλλά ενίοτε και αντιπαλότητες (με δυνάμεις που έχουν ή θέλουν να αποκτήσουν πυρηνικά, π.χ. Ινδία και Πακιστάν). Πάντως, και οι πυρηνικές δυνάμεις, κυρίως των αναπτυγμένων κρατών, εμπλέκονται σε πολέμους με πιο αδύναμες χώρες, τους οποίους διεξάγουν όμως μακριά από τα σύνορά τους, ακόμη και με τη χρήση πυρηνικών μικρής εμβέλειας (π.χ. η χρήση βομβών με απεμπλουτισμένο ουράνιο από τις νατοϊκές δυνάμεις στο Κόσοβο). Τέλος, να σημειώσουμε ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των κρατών να πολεμήσουν –είτε επιθετικά είτε αμυντικά. Ο ένας είναι η ισχύς της χώρας: με αυτή την έννοια οι μικρές και ανίσχυρες χώρες έχουν λίγες επιλογές ως προς αυτό. Ο άλλος, όμως, είναι η ενότητα και το ψυχικό σθένος του έθνους: μπορεί «το μικρότερο κράτος να

12. Άλλωστε ο πόλεμος ‘απαγορεύεται’ από τον καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, γεγονός που ερμηνεύει τόσο την απροθυμία χρησιμοποίησης αυτής της ορολογίας για ‘εμάς’, αλλά και της απόδοσή της στους ‘άλλους’.

έχει μεγαλύτερη πολιτική ενότητα», αναφέρουν οι Keohane και Nye (1977: 19), ή να είναι πιο πρόθυμο να υποφέρει και να πολεμήσει. Αυτός είναι ένας από τους αστάθμητους παράγοντες που δεν μπορούμε να προβλέψουμε και πάντα μας εκπλήσσουν. Πάντως, και οι δύο αυτοί παράγοντες είναι ανεξάρτητοι από την παγκοσμιοποίηση.

Περιβάλλον

Το περιβάλλον βρίσκεται σε μεγάλο κίνδυνο και η οικολογική ισορροπία τείνει να διαταραχθεί ανεπανόρθωτα από προβλήματα όπως είναι η τρύπα του όζοντος, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η μόλυνση των υδάτινων πόρων και των θαλασσών, η αποψίλωση των δασών και άλλα. Μπροστά σε αυτά τα προβλήματα υποστηρίζεται ότι τα κράτη είναι εντελώς αδύναμα να αντιδράσουν και ταυτόχρονα αποδυναμώνονται εκ νέου απ' αυτά. Βασισμένη σε αυτή την αδυναμία, αλλά και στο γεγονός ότι το βεσφαλιανό σύστημα δίνει την εξουσία στα εθνικά κράτη, η Strange (2003) υποστηρίζει ότι το τελευταίο είναι παρωχημένο και δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις προϋποθέσεις για βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτό είναι αλήθεια, αλλά μόνο αν δει κανείς το κάθε κράτος μεμονωμένα. Το κάθε κράτος από μόνο του δεν μπορεί να σώσει τον πλανήτη από οικολογική καταστροφή, όμως τα κράτη σε συνεργασία μεταξύ τους είναι οι κύριοι παράγοντες που μπορούν να δράσουν προστατευτικά προς αυτό και έχουν τα μέσα να το κάνουν. Κάποια κράτη έχουν κατανοήσει την αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος, ενώ κάποια άλλα αδυνατούν να συλλάβουν ότι σε αυτή την περίπτωση το παγκόσμιο συμφέρον είναι και δικό τους συμφέρον και δρουν με βάση αυτό που θεωρούν δικό τους *εθνικό* συμφέρον. Έτσι, για παράδειγμα, η Ιαπωνία ανέλαβε τις πρωτοβουλίες για τη συμφωνία του Κιότο, ενώ οι ΗΠΑ, που είναι και η χώρα με τη μεγαλύτερη εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα στον πλανήτη, αρνείται την υπογραφή της θεωρώντας ότι κάτι τέτοιο θα έβλαπτε την αμερικανική οικονομία και τα εθνικά της συμφέροντα. Συγχρόνως, κράτη τα οποία βρίσκονται στη φάση της βιομηχανικής ανάπτυξης αρνούνται να περιορίσουν τη μόλυνση που παράγουν, επικαλούμενα την ανάπτυξή τους, ή άλλα ανεπτυγμένα κράτη κάνουν πυρηνικές δοκιμές κάπου στον πλανήτη (π.χ. οι πυρηνικές δοκιμές που έκανε η Γαλλία στα μέσα του 1990 μακριά από την 'πατρίδα', στον Κεντρικό Ειρηνικό Ωκεανό).

Οι πολίτες και οι διάφορες οργανώσεις τους είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένες και πληροφορημένες όσον αφορά στο περιβάλλον και τα προβλήματά του: η διάσταση του πολίτη σε αυτόν τον τομέα είναι πολύ ισχυρή. Όμως, στο βαθμό που οι πιέσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ασκούνται στα κράτη σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα αποδυναμώνω-

νουν. Απεναντίας, φαίνεται ότι τα εθνικά κράτη είναι αυτά που έχουν τη δικαιοδοσία και τα απαραίτητα μέσα να επέμβουν ρυθμιστικά, να κάνουν συμφωνίες ή να χρηματοδοτήσουν προγράμματα που αφορούν το περιβάλλον. Γι' αυτό το λόγο και, όπως υποστηρίζει ο Mann, διάφορες διακυβερνητικές, μη κυβερνητικές και άλλες οργανώσεις προσπαθούν να πείσουν τις κυβερνήσεις ότι «οι παγκόσμιες ανησυχίες αφορούν το εθνικό συμφέρον» (Mann 2000: 144). Έτσι, αυτές οι πιέσεις στην ουσία ενισχύουν τα εθνικά κράτη. Από την άλλη, δεν υπάρχει μια βιώσιμη εναλλακτική πρόταση προς το παρόν, ενώ η διαχείριση των προβλημάτων από ένα διεθνή οργανισμό με βάση το παγκόσμιο συμφέρον και όχι τα συμφέροντα επιμέρους ισχυρών μελών του είναι μάλλον ουτοπική. Ας μην ξεχνάμε βεβαίως και το γεγονός ότι τα εθνικά κράτη, ως τοπικοί διαχειριστές σε ένα παγκόσμιο οικολογικό Όλον, είναι αυτά που μπορούν να έχουν την εποπτεία, γνώση και χειρισμό οικολογικών ζητημάτων τοπικού χαρακτήρα και, συνεπώς, να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία των επιμέρους οικοσυστημάτων εντός των συνόρων τους.

Διακυβέρνηση και κυριαρχία

Ένα ζήτημα που οι ενθουσιώδεις της παγκοσμιοποίησης αποφεύγουν να θίξουν είναι αυτό της *πολιτικής*. Ενώ υπάρχει πληθώρα αναφορών για την αποδυνάμωση των κρατών λόγω των παγκόσμιων οικονομικών δυνάμεων, των υπερεθνικών επιχειρήσεων και οργανισμών, των μη κυβερνητικών οργανώσεων κλπ., λείπει από τη σχετική επιχειρηματολογία όσων υποστηρίζουν το παρωχημένο του εθνικού κράτους ένα πολύ ευαίσθητο ζήτημα: Ποιος θα αναλάβει την ευθύνη για τις ζωές των ανθρώπων; Ποιος ασκεί πολιτική και ποιος εκπροσωπεί τους πολίτες, αν όχι το κράτος; Πού ασκούνται οι πιέσεις για τα διάφορα οικονομικά, περιβαλλοντικά και άλλα ζητήματα; Και, ποιος θα αναλάβει το ρόλο αυτό αν τα κράτη εκλείψουν; Στα ζητήματα αυτά, που αφορούν στη διακυβέρνηση, αντιπροσώπευση και κυριαρχία των εθνικών κρατών, θα αναφερθούμε εδώ.

Όσον αφορά στο θέμα της διακυβέρνησης, παρόλο που οι νέες τεχνολογίες θα μπορούσαν να εγείρουν το ζήτημα της διεύρυνσης της δημοκρατίας, της άμεσης συμμετοχής των πολιτών μέσα στα κράτη ή ακόμη και σε μια άλλη μορφή διακυβέρνησης πέραν των ορίων του κράτους, η συζήτηση περιορίζεται στην αποδυνάμωση του κράτους και στην 'παγκόσμια διακυβέρνηση', χωρίς να προβάλλεται ή να υπάρχει ένα κανονιστικό μοντέλο γι' αυτήν. Έτσι, όμως, δημιουργείται ένα σοβαρό πολιτικό κενό. Σε αυτό, η συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση δεν έχει αναδείξει μια εναλλακτική μορφή διακυβέρνησης, τουλάχιστον προς το παρόν, αλλά μόνο την πολυπλοκότητα και αλληλεπίδραση των

υπαρχουσών, ενώ ταυτόχρονα θίγει τα εθνικά κράτη. Όμως, το εθνικό κράτος διατηρεί την εξουσία να θεσπίζει νόμους και να επιβάλλει την τήρησή τους· ειδικά όσον αφορά στην επιβολή των νόμων, τα κράτη είναι αυτά που αναλαμβάνουν αυτό το καθήκον ακόμη και όταν πρόκειται για αποφάσεις πολυεθνικών οργάνων. Όπως παρατηρεί ο Anthony Smith, «το εθνικό κράτος παραμένει η μόνη πολιτική διαχειριστική οντότητα διεθνούς αναγνώρισης» (1995α: 104). Δηλαδή, αυτό που έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση είναι η συμπεριφορά και αποτελεσματικότητα των κρατών, και όχι το εθνικό κράτος ως κανονιστικό πρότυπο.

Μια σημαντική λειτουργία του εθνικού κράτους είναι η αντιπροσώπευση και ρύθμιση της συλλογικής ζωής των πολιτών εντός των συνόρων του¹³. Αυτή η λειτουργία δε φαίνεται να έχει αλλάξει λόγω της παγκοσμιοποίησης και το εθνικό κράτος παραμένει το μόνο όργανο *συλλογικής* εκπροσώπησης. Όπως παρατηρούν και οι Hirst και Thompson, τα κράτη έχουν την κεντρική ευθύνη της περιοχής εντός των συνόρων της επικράτειάς τους και των κατοίκων αυτής της περιοχής (1999: 156-7, 275). Στο όνομα αυτού του πληθυσμού ασκούν τον έλεγχο και τη διαχείριση και συνεργάζονται με άλλα κράτη για να εγγυηθούν με αμοιβαιότητα τη ζωή και ευημερία των πολιτών. Μόνη εξαίρεση θα μπορούσε να θεωρηθεί το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στο βαθμό που μπορούν να πάρουν αποφάσεις δεσμευτικές για τα κράτη· όμως, και η εξαίρεση αυτή μετριάζεται από το γεγονός ότι τα ίδια τα κράτη έχουν εκχωρήσει τις σχετικές αρμοδιότητες σε αυτά τα όργανα και, επιπλέον, η δέσμευση δεν ισχύει για τα κράτη που δεν έχουν αναγνωρίσει την αρμοδιότητά τους. Άλλωστε, και οι διεθνείς οργανισμοί και πρωτοβουλίες (όπως ο ΟΗΕ, η ΕΕ, η G7 κλπ.) δε συνιστούν απειλή για τα κράτη· απεναντίας, ενισχύουν το ρόλο τους ως φορέων εκπροσώπησης και διαχείρισης ή και διαφυλάσσουν τα επιμέρους εθνικά συμφέροντα. Αυτή η συζήτηση μας φέρνει στο θέμα της κυριαρχίας των κρατών.

Η κυριαρχία των κρατών, υποστηρίζεται, έχει μετριάσει, αν όχι χαθεί, στην νέα ‘εποχή της παγκοσμιοποίησης’. Χαρακτηριστικά, ο Held στο άρθρο του ‘The decline of the nation-state’ (1989) υποστηρίζει ότι η κυριαρχία, νοούμενη ως η ικανότητα των κρατών να θέτουν στόχους και να ασκούν τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία με αυτονομία, αλλά και ως η ικανότητά τους να επιτυγχάνουν αυτούς τους στόχους, είναι σημαντικά περιορισμένη. Αυτό οφείλεται, σύμφωνα πάντα με τον Held, στα κενά και τις ασυνέχειες που παρουσιάζονται στην εξουσία των κρατών –τα οποία προκαλεί η παγκόσμια οικονομία,

13. Θα λέγαμε εδώ ‘του έθνους’, αν στην πραγματικότητα τα εθνικά κράτη αντιπροσώπευαν ένα έθνος.

οι ηγεμονικές δυνάμεις και συμμαχίες, οι διεθνείς οργανισμοί και το διεθνές δίκαιο – και που καθιστούν τα όρια των εγχώριων πολιτικών και αρμοδιοτήτων ένα θολό τοπίο. Με μια διαφορετική συλλογιστική φτάνει σε παρόμοια συμπεράσματα και ο Castells, ο οποίος υποστηρίζει ότι τα κράτη έχουν αποδυναμωθεί από μόνα τους εκχωρώντας κυριαρχικές αρμοδιότητες, σύμφωνα τουλάχιστον με την επικρατούσα αντίληψη της κυριαρχίας του Bodin, που θεωρεί ότι δεν μπορεί να χάσει ένα κράτος την κυριαρχία του ‘λίγο’ και, αν αυτό συμβεί, θεωρείται αιτία πολέμου (Castells 1997: 304).

Η άποψη αυτή δεν είναι λανθασμένη, αλλά ούτε και απόλυτα ακριβής. Η ‘απώλεια της κυριαρχίας’ με την παραπάνω έννοια δεν είναι κάτι καινούριο και σίγουρα δε σχετίζεται με την παγκοσμιοποίηση –εκτός αν ταυτίσουμε την παγκοσμιοποίηση με ολόκληρη τη νεωτερικότητα. Στην πραγματικότητα, αυτή η έννοια της κυριαρχίας έχει επικρατήσει μόνο θεωρητικά, καθώς στην πράξη για την πλειονότητα των κρατών είναι κάτι ανύπαρκτο. Αν πάμε λίγο πίσω στο χρόνο θα δούμε πλείστα παραδείγματα όπου όχι μόνο οι αποφάσεις, αλλά ακόμη και η ύπαρξη ορισμένων κρατών ήταν εξαρτημένη από τη βούληση άλλων, ισχυρών κρατών. Για παράδειγμα, η δημιουργία των διαφόρων κρατών που ακολούθησε τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις αποφάσεις και τα επιμέρους συμφέροντα των ‘μεγάλων δυνάμεων’ της εποχής εκείνης. Όπως υποστηρίζουν οι Hirst και Thompson, «είναι καιρός να θάψουμε την παλιά αντίληψη του Bodin περί κυριαρχίας, μαζί με τις αντιλήψεις περί αποκλειστικών κυβερνητικών εξουσιών στις οποίες στηρίζεται» (1999: 235). Ίσως, λοιπόν, αυτή η αντίληψη της κυριαρχίας να βασίζεται στην ιδέα που είχαν τα μεγάλα και ισχυρά κράτη για τον εαυτό τους: όμως, τα περισσότερα κράτη βιώνουν από τη σύστασή τους θα λέγαμε, όχι μόνο την ανάγκη για συνεργασία αλλά, συχνά, την επιβολή αποφάσεων από εξωτερικούς παράγοντες. Να σημειώσουμε, παρ’ όλα αυτά, ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών υπήρξε πάντα καθοριστικός παράγοντας της πορείας τους, ακόμη και για τον καθορισμό της έννοιας της κυριαρχίας που στηρίχτηκε στην συναίνεση των κρατών και στις διεθνείς συνθήκες (αρχής γενομένης από τη συμφωνία της Βεσφαλίας). Όπως παρατηρεί και ο Smith, «είναι λάθος να φαντάζεται κανείς ότι το εθνικό κράτος υπήρξε ποτέ τόσο κυρίαρχο και ανεξάρτητο όσο θέλει να παρουσιάζεται» (1995α: 120-1).

Τέλος, μια επιπλέον παράμετρος του ζητήματος είναι ο εστιασμένος χαρακτήρας του, δηλαδή ότι η συζήτηση για την αποδυναμωμένη κυριαρχία των κρατών, είτε με ακούσιο είτε με εκούσιο τρόπο, στην ‘εποχή της παγκοσμιοποίησης’ δεν αφορά στο σύνολο των κρατών διεθνώς. Συγκεκριμένα, μπορεί τα από καιρό εγκαθιδρυμένα κράτη να συζητούν σήμερα ή και να εφαρμόζουν την εκχώρηση αρμοδιοτήτων και κυριαρχίας εντός συγκεκριμένων πλαισίων και συμ-

μαχιών, όμως αυτή είναι μια ασύλληπτη πραγματικότητα για τους λαούς που ακόμη προσδοκούν το δικό τους κράτος, ή για τα κράτη που ιδρύθηκαν πολύ πρόσφατα. Υπάρχουν έθνη, ή «μεγάλο μέρος του κόσμου» σύμφωνα με τον Mann (2000: 139) που δεν έχουν αποκτήσει πολιτική έκφραση σε μια δική τους πολιτική-κρατική οντότητα, και δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι η επιθυμία και προσδοκία τους αυτή έχει πάψει να υπάρχει ή θα ελαττωθεί στο άμεσο μέλλον. Ο εθνικισμός, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, δεν έχει αποχωρήσει απ' το προσκήνιο· απεναντίας, υπάρχει πληθώρα εκφρασμένων εθνικισμών που παραμένουν δραστήριοι, είτε πρόκειται για απελευθερωτικούς (π.χ. των Παλαιστινίων, των Κούρδων), για αποσχιστικούς (π.χ. των Βάσκων, των Ταϊβανέζων) ή επεκτατικούς (π.χ. Ινδία και Πακιστάν). Συνεπώς, η συζήτηση περί εκχώρησης κυριαρχικών δικαιωμάτων δεν αφορά το σύνολο του κόσμου, αλλά ούτε και το σύνολο των δυτικών κρατών.

* * *

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, μπορούμε να προβούμε στη γενίκευση ότι το εθνικό κράτος της νεωτερικότητας έχει αποδυναμωθεί; Πάνω σε αυτό το ζήτημα, ο Mann ασκεί μια σκληρή μα όχι άδικη κριτική στους «ενθουσιώδεις» που, «έχοντας λίγη αίσθηση της ιστορίας, υπερβάλλουν την πρωθύστερη ισχύ των εθνικών-κρατών· έχοντας λίγη αίσθηση της παγκόσμιας ποικιλοότητας, υπερβάλλουν την τωρινή κρίση τους» (Mann 2000: 146). Έτσι υποστηρίζει ότι επικρατούν σήμερα τάσεις και προς την αποδυνάμωσή τους αλλά και προς την ισχυροποίησή τους, ενώ οι 'πολιτικές της ταυτότητας' (identity politics) τα ισχυροποιούν. Γενικά, μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον Mann ότι τόσο η προηγούμενη ισχύς όσο και η τωρινή κρίση των κρατών έχουν υπερτονιστεί. Το νεωτερικό κράτος δεν είναι παρωχημένο· μάλλον, βρίσκεται σε μια αμηχανία, που προκαλείται από τις ραγδαίες αλλαγές και τη διεθνή ανακατανομή των ρόλων, η οποία όμως συνεπικουρείται από τους ίδιους τους ισχυρισμούς για την αποδυνάμωσή του. Αντιθέτως, του ασκούνται μεγάλες πιέσεις και από όλες τις κατευθύνσεις –είτε από τους πολίτες που ζητούν μεγαλύτερη προστασία και ενίσχυση της πρόνοιας, είτε από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και διεθνείς οργανισμούς που ζητούν την άρση των προστατευτικών μέτρων και τη φιλελευθεροποίηση των αγορών. Το γεγονός ότι υπάρχουν όλες αυτές οι πιέσεις καταδεικνύει ότι το κράτος διατηρεί την κεντρική του σημασία στην οργάνωση και ρύθμιση των σημαντικότερων πτυχών των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένης και της κεντρικής του ευθύνης στην απορρύθμιση των εθνικών οικονομιών.